

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ У 90-ТИХ РОКАХ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Важливою подією у сучасному розвитку вищої освіти стало створення єдиного освітнього європейського простору, що зумовило необхідність реформування систем вищої освіти європейських країн. Оскільки 19 травня 2005 року на конференції у норвезькому місті Берген Україна офіційно приєдналася до «Болонського процесу», то це вимагає здійснення структурних перетворення української вищої освіти за узгодженою системою критеріїв, стандартів і характеристик. У цьому контексті важливим є вивчення зарубіжного досвіду реформування вищої освіти, зокрема досвіду Німеччини, країни, яка має певні історичні традиції розвитку освіти, що дозволяють їй займати провідні місця у світових рейтингах; є одним з ініціаторів та активним учасником Болонського процесу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблему розвитку освіти у Німеччині досліджували такі українські та російські вчені, як: Н. Абашкіна, В. Бауер, Є. Воробйов, Б.Л. Вульфсон, В.В. Давидов, В. Єлманова, І. Каган, О. Коваленко, Т. Козак, М. Кольчугіна, К. Корсак, З. Малькова, А. Піскунов, Є. Соколов, А. Турчин, Н. Удовиченко та ін. У той же час проблема реформування вищої освіти вимагає додаткового вивчення.

Саме тому *метою* нашої статті стало вивчення особливостей реформування вищої освіти Німеччини у 90-тих роках ХХ – початку ХХІ століття у контексті створення єдиного європейського освітнього простору.

Сучасний етап реформування вищої освіти Німеччини розпочався у 90-тих роках ХХ століття, що зумовлювалося з одного боку – необхідністю модернізації та інтернаціоналізації освіти, а з іншого – необхідністю створення загальнонаціональних стандартів якості вищої освіти. На думку професора Клауса Хюфнера, саме у цей період німецька система вищої освіти «захиталась

під натиском реформ», які були зумовлені впровадженням ринкових механізмів в систему освіти [5, с. 97]. Визначальне значення мало громадське обговорення проблем вищої освіти щодо визначення шляхів підвищення ефективності вищої освіти, можливостей її інтернаціоналізації, розвитку системи неперервної освіти тощо.

Загальною законодавчою основою системи вищої освіти у Німеччині є Основний закон, у якому наголошується: «Мистецтво та наука, дослідження та викладання вільні» (Ч. 3, стаття 5) [8]. Крім того, ще Вільгельм фон Гумбольдт, засновник Берлінського університету, наполягав на принципі єдності досліджень та викладання, відповідно до якого всі студенти під час навчання знайомляться з дослідженнями та приймають участь в них. Ця концепція не втратила свого значення, слугує моделлю для багатьох університетів світу.

Заактуалізуємо на тому, що у Німеччині проблеми освіти вирішуються на рівні урядів земель, які мають повну автономію у питаннях як розвитку системи освіти та управління діяльністю навчальних закладів, так й фінансового їх забезпечення. Це зумовило наявність різноманітних моделей реформування освіти та визначило загальні принципи та напрямки фінансової підтримки навчальних закладів.

У відповідності з Договором про відновлення єдності Німеччини та рекомендаціями Наукової Ради землі створили правові засади процесу оновлення системи вищої освіти, в якій акцентувалося про необхідність заміни персоналу вищої школи, а також створення системи технічних вузів типу фах-хочшуле (Fachhochschule) [3].

Водночас, ще на початку 80-х років ХХ століття у диференційованій системі вищої освіти поряд з університетами та спеціалізованими вузами академічного профілю з'явилися нові типи вузів:

- вищі професійні школи, які були створені на базі інженерних шкіл та інших професійних навчальних закладів;
- об'єднанні вищі школи, які здійснювали підготовку спеціалістів різного профілю та рівня кваліфікації.

Зауважимо, що диференційована система вищої освіти дозволяє задовольнити різнобічні інтереси студентів, відкриває доступ до вищої освіти усім бажаючим та відповідає потребам економіки у фахівцях різного профілю та рівня кваліфікації.

Разом з тим, розширення мережі вищих навчальних закладів призвело до таких негативних наслідків як: збільшилося безробіття серед випускників, необхідність збільшення фінансових витрат на вищу освіту, збільшення чисельності викладацького складу. Це зумовило зміни в освітній політиці, посилення державного регулювання системи вищої освіти, появу конкуренції у підготовці кадрів та рішучий відхід від соціального реформізму у галузі вищої освіти.

У 90-ті роки в освітній політиці увага зосередилася на проблемах якості підготовки та скорочення термінів навчання, інтеграції вищої школи західних та східних земель. Це підтверджується дослідженнями німецьких педагогів П. Шредера, К. Ландрида, К. Фюра, К. Фюрха та ін., а також нормативними документами та актами.

У травні 1991 року Міністрами земель та Федеральним міністерством освіти та науки була прийнята програма оновлення вищої освіти та науки, яка мала за мету:

- оновлення кадрового складу та матеріальної бази вищої школи східної частини Німеччини;
- підвищення ефективності вищих навчальних закладів;
- включення дослідників та дослідницьких груп академічних інститутів у вузи;
- підвищення рівня наукової підготовки у вузах східних земель;
- створення інфраструктури та забезпечення дієздатності вузів [2; 3].

Отже, розвиток вищої освіти Німеччини у 90-тих роках ХХ століття характеризувався завершенням структурної перебудови, посиленням контролю за діяльністю вузів з боку державних органів управління, створенням законодавчо-правової бази.

Сьогодні у ФРН існує 333 вищих навчальних закладів, (з них 95% є державними), у яких навчається 2 млн. студентів. Всі німецькі вузи можна поділити на три типи:

- університети (Universitäten) та прирівняні до них вищі школи (педагогічні, медичні, теологічні, політичні, бізнесу та управління, фізкультури та спорту);
- спеціалізовані вищі школи чи університети прикладних наук (Fachhochschulen);
- коледжі мистецтв, кінематографу та музики (Kunst-, Film- und Musik-hochschulen) [4].

Німецький дослідник Ф. Мосен структурувавши зміни у вищій освіті Німеччини виокремив організаційні (нова система керування освітою; новий порядок навчання; нова культура керування освітою), суспільно-демографічні (зростаючий попит на вищу освіту; зміни у віковій групі, що потребують вищої освіти; прийняття на роботу іноземних фахівців) внутрішні зміни, акцентуючи особливу увагу на організаційно-правових та технологічних змінах, вважаючи їх важливою передумовою реформування вищої освіти [6].

У цьому контексті особливе значення у реформуванні вищої освіти Німеччини мав Рамковий закон про вищу освіту, який наголосив на важливості процесу «дерегуляції», що пов'язаний з розширенням повноважень навчальних закладів [6]. Це сприяло як розширенню автономії та відповідальності навчальних закладів у вирішенні питань організаційної структури, кадрової політики, бюджету, так й на зростанню їх конкурентоспроможності, підвищенню якості фінансової звітності, використання методик стратегічного і операційного менеджменту.

Наші розвідки свідчать про те, що у Німеччині в управлінні системою вищої освіти простежується тенденція децентралізації. Так, Федеральне Міністерство освіти та досліджень виконує зазвичай координаційні функції у відповідності з політичними поглядами федерального канцлера. Міністерство виділяє ВНЗ тільки 8% всіх коштів, які необхідні на утримання ВНЗ, майже

90% - виділяє уряд земель, а 2% приходить на долю приватних осіб та організацій.

Водночас Федеральне Міністерство не є керівним органом для Міністерств земель. Для координації діяльності федерації та земель, як й земель між собою, існують відповідні органи. Особливе місце належить Конференції міністрів культур (КМК), яка опікується рівномірним розвитком та порівняльністю результатів освіти (визнанням дипломів) у різних землях. Проте її рішення мають рекомендаційний характер для урядів земель та набувають силу тільки після прийняття законів [1; 3].

Дещо по-іншому здійснюється управління освітою на рівні окремих земель – воно все ще залишається централізованим. Процес дерегуляції здійснюється досить повільно.

Суттєве значення має зміна правової форми ВНЗ, впровадження дотаційної моделі, яка дозволяє залучити приватні кошти, розвивати прикладні галузі, підвищити якість освіти.

До організаційно-правових змін слід віднести й збільшення кількості приватних вищих навчальних закладів у Німеччині. У 2007 році кількість студентів, які навчалися у приватних ВНЗ, становила 2,5 % [4].

На думку німецьких урядовців, створення приватного сектора вищої освіти сприятиме загостренню конкуренції всередині системи вищої освіти країни. Клаус Хюфнер зазначає, що «приватними ВНЗ керують як комерційними підприємствами, отримуючи можливість максимально гнучкої адаптації до потреб оточуючого середовища, яке змінюється» [5, с. 106]. Відомо, що німецька система вищої освіти традиційно фінансується державою й належить до установ громадського управління.

Технологічні зміни, які впливають на реформування вищої освіти Німеччини пов'язані з процесами комп'ютеризації, інформатизації та відкритості.

На думку Джесікі Гут, яка зазначає, що, все, що відбувається сьогодні в університетському навчанні та викладанні Німеччини, в менеджменті й

маркетингу освіти, в основному пов'язано з Болонським процесом або з імпульсами, які він викликав [1, с. 85]. Реформування вищої освіти Німеччини тісно пов'язано з підписанням у 1999 році Болонської декларації. Першим кроком до Болонського процесу став перехід на багаторівневу систему вищої освіти та зміна законодавчої бази.

Відповідно до параграфу 19 Закону про вищу освіту (1998 р.) бакалаврат та магістратура розглядалися у якості альтернативи традиційної підготовки фахівців [8]. Проте у 2002 році були зроблені поправки до Закону і вони стали основними структурними складовими вищої освіти Німеччини [10].

Сьогодні у Німеччині домінуючою є модель 6+4 семестри, де доля бакалаврату зі строком навчання 3 роки складає 75,9%, а доля дворічної магістратури – 71,2 % від загальної кількості програм у межах болонської моделі [3].

Водночас у 2010 року закінчилося формування трьохрівневої системи вищої освіти у контексті Болонського процесу: бакалаврат (Bachelor), магістратура (Master), докторантура (Doktor Ph.).

Отже, одним з результатів реформування вищої освіти Німеччини можна вважати перехід до трьохрівневої системи навчання (бакалавр, магістр, доктор), орієнтацію на диверсифікацію критеріїв, які визначають місце у списку провідних ВНЗ, а також підвищення вимог до самостійності та конкурентоспроможності. Враховуючи ці вимоги до системи вищої освіти Німеччини було розроблено програму освітніх дій із забезпечення можливостей набуття освіти майбутніми поколіннями та підвищення ефективності наукових досліджень. Ця програма схарактеризована у Договорі про вищі навчальні заклади – 2020, який спрямований на взаємодію та координацію дій на рівні Федерації та окремих земель та передбачає посилення дослідницької та освітньої складової, а саме:

- створення умов землями для навчання випускників у наступні 15 років; розпочата у 2004 році реформа передбачає введення нових правил вступу

до ВНЗ з метою урегулювання надання державних місць по спеціальностям з обмеженим набором абітурієнтів;

- проведення землями заходів для реалізації Болонської реформи; до 2010 року створити єдиний європейський освітній простір вищої освіти, основою якої стане введення двоступеневої системи освіти (бакалавр, магістр);
- проведення заходів, що спрямовані на підтримку молодих викладачів; реалізація програми «Молоді професори», метою якої є підтримка молодих науковців у віці до 30 років у проведенні самостійних досліджень;
- посилення взаємодії між ВНЗ та ринком праці [7].

На окрему увагу заслуговують розпочата у 2003 році за підтримки Федерального Міністерства освіти та досліджень розробка та реалізація комплексу заходів під назвою «Ausbildungsoffensive» чи «Активні освітні дії», які:

- є інтегруючою складовою підписаного у 2004 році Федеральним урядом та провідними представниками економічних організацій «Національного договору про освіту та молодих спеціалістів у Німеччині»;
- містять серію інноваційних проектів щодо модернізації та оптимізації діяльності освітніх структур;
- пропонують нові програми та напрямки діяльності, зокрема, регіональні: програми, які спрямовані на підтримку окремих регіонів [6].

Особливо результативними є такі програми, як: програма «STARegio»; програма, що спрямована на створення місць для навчання у східних та західних землях «Ausbildungsplatzentwickler West»/«Ausbildungsplatzentwickler Ost», нова федеральна програма розвитку та підтримки освітньої структури «Jobstarter», програма шефства «Patenschaftsprogramm»); галузеві програми, які спрямовані на підтримку нових галузей економіки, наприклад, нанотехнології, біотехнології тощо; програма щодо забезпечення зв'язків між освітою та економікою, яка почала

реалізовуватися з 2005 року; програми «BQF» і «KAUSA», що сфокусовані на певних групах населення: молодих людей, що не мають закінченого вищої освіти чи мають соціальні проблеми, мігранти і т.п. [6].

Важливим кроком реформування системи вищої освіти Німеччини у контексті Болонського процесу є введення кредитно-модульної системи (нім. *Modularisierung*), згідно якій зміст навчання поділяється на окремі навчальні елементи (модулі), які, як правило, закінчуються в кінці семестру складанням іспиту та нарахуванням кредитів. Модуль складається із тематично пов'язаних лекцій, семінарів та практичних занять.

Ми погоджуємося з тим, що Болонський процес можна розглядати як пусковий механізм інтернаціоналізації вищої освіти Німеччини, яка має два головні прояви: навчання за кордоном та інтернаціоналізація змісту навчання [2]. Такої ж думки дотримується Клаус Хюфнер, який зазначає, що «оцінити інтернаціоналізацію вищої освіти можна за двома показниками: за часткою іноземних студентів, які навчаються у Німеччині, а також за часткою німецьких студентів, які навчаються за кордоном» [5, с. 113]. За даними Федеральної статистичної служби, Німеччина – одна з найулюбленіших країн для навчання. Приблизно 250 000 іноземних студентів навчаються у німецьких вищих навчальних закладах. Це на 70 % більше, ніж у 1995 році. Зараз майже кожен десятий студент у Німеччині – іноземець, переважно зі Східної Європи та Китаю. У рейтингу найбільш популярних для навчання країн Німеччина посідає третє місце після США та Великої Британії. Із загальної кількості у 2,73 мільйона студентів світу, що навчаються за кордоном, частка німецьких студентів становить 9,5 % [4, с. 121, 128].

У межах інтернаціоналізації вищої освіти Німеччини простежуються такі тенденції розвитку вищої освіти країни:

- орієнтація структури та змісту навчальних планів і програм на міжнародні перспективи. Так, згідно зі статистичними даними, з 1998 року у німецьких університетах і спеціальних вищих навчальних закладах введено близько 400 нових спеціальностей міжнародного зразка;

- зростаюча ініціатива з підтримки міжнародних проектів з метою обміну досвідом щодо забезпечення якісної освіти у ВНЗ. Німеччина є активним учасником таких відомих Європейських програм із сприяння освіті протягом життя, як Erasmus, Leonardo da Vinci, Grundtvig, Jean Monnet, Carlo-Schmid-Programm та інших;
- зростаюча мобільність студентів за рахунок навчання та практики за кордоном; підвищення можливостей для вивчення іноземних мов, особливо англійської, яке реалізується не лише під час інтенсивного вивчення іноземних мов у ВНЗ, а також під час проходження практики та навчання за кордоном у рамках обміну між ВНЗ-партнерами та отримання подвійного диплому;
- впровадження національних рамок кваліфікацій з урахуванням головних принципів міжнародних рамок кваліфікацій [1; 3; 6, с. 78].

Заактуалізуємо на тому, що 21 квітня 2005 року HRK, BMBWF у взаємодії із Конференцією міністрів культури розробили та ухвалили документ «Кваліфікаційні рамки для німецьких дипломів про закінчення вищої освіти», в якому зазначаються такі здобутки їх створення:

- більша прозорість, зрозумілість і краща порівнянність спеціальностей, які пропонуються у країні та за її межами завдяки: чіткому роз'ясненню профілів кваліфікацій; визначенню початкового та кінцевого пунктів навчання; роз'ясненню альтернативних напрямів навчання, співвідношення кваліфікацій між собою та можливостей для розвитку в освітній системі.
- покращена інформація для зацікавлених у навчанні та роботодавців.
- підтримка оцінювання та акредитації завдяки визначенню пунктів рекомендацій.
- полегшення розробки навчальних планів і програм.
- покращена порівнянність кваліфікацій у європейському та міжнародному контекстах [6; 9, с. 3].

Зазначений документ розроблено для закладів вищої освіти, він визначає загальні знання, здібності, компетентності та деякі формальні аспекти, які є необхідними для кваліфікаційних рівнів бакалавра, магістра та доктора наук.

Слід зазначити, що уряд Німеччини робить значні інвестиції у розвиток вітчизняної науки. Так, у 2005 році було проголошено про початок глобальних за своїми масштабами інноваційних програм – ініціатив, а саме: програми «Кращі із кращих», покликаної внести та підтримати здорову конкуренцію у систему вищої освіти Німеччини та «Пакту у підтримку досліджень та інновацій», який гарантує науковим центрам Німеччини зростання фінансування, щонайменше, на 3 % у рік.

Отже, проведене дослідження дозволило зробити такий висновок: реформування вищої освіти Німеччини спрямовано на:

- адаптацію вищої школи до вимог глобалізації світової економіки, її інтернаціоналізації та підвищення конкурентоспроможності;
- створення збалансованої трьохрівневої системи управління вищою освітою: на рівні федерального центру, на рівні земель, на рівні навчального закладу;
- забезпечення гармонійного поєднання старих університетських традицій та інноваційних методів управління освітою, фундаментальної теоретичної освіти та науково-дослідницької діяльності, доступності та високої якості освіти.

У цьому контексті прогресивні ідеї німецького досвіду реформування вищої освіти можуть бути корисними для нашої країни в умовах інтеграції України до єдиного європейського освітнього простору.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути дослідження шляхів реформування системи підготовки наукових кадрів у Німеччині.

Література

1. Гут Д. Болонський процес: вплив реформи вищої освіти на структуру та організацію докторантури Німеччини / Д. Гут // Вища школа. – 2007. – № 3. – С. 85–94.
2. Отрощенко Л.С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю у вищій освіті Німеччини: [монографія] / Л.С. Отрощенко – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009.–207 с.
3. Сухова Е.Е. Структурная трансформация высшего образования в Германии в контексте Болонского процесса / Е.Е. Сухова // Вопросы образования. – 2009. - № 3. – С. 94-112
4. Факти про Німеччину. – Франкфурт-на-Майні : Societas-Verlag, 2008. – 192 с.
5. Хюфнер К. Управління та фінансування вищої освіти в Німеччині [Текст] / К. Хюфнер // Вища школа. – 2005. - № 6. – С. 97-117.
6. Ausbildungsoffensive.– Режим доступу: www.bmbf.de/de/ausbildungsoffensive.php
7. Hochschulpakt 2020. - . – Режим доступу: (www.bmbf.de/de/6142.php)
8. Hochschulrahmengesetz — Novelle vom 20.08.1998 // BG B1. I. § 19.).
9. Qualifikationsrahmen für Deutsche Hochschulabschlüsse. Zusammenwirken von Hochschulrektorenkonferenz, Kultusministerkonferenz und Bundesministerium für Bildung und Forschung. – 21.04.2005. –14 S.
10. Sechstes Gesetz zur Änderung des Hochschulrahmengesetzes (6.HRGAndG.) vom 8. August 2002 // Bundesgesetzblatt. Jahrgang 2002. Teil 2. Nr. 57. Bonn, 2002.

Олена Огієнко

Реформування вищої освіти Німеччини у 90-тих роках ХХ

- початку ХХІ століття

Анотація. У статті автор досліджує особливості реформування вищої освіти Німеччини у контексті створення єдиного європейського освітнього простору.

Ключові слова: вища освіта Німеччини, реформування, інтернаціоналізація, єдиний європейський освітній простір, Болонський процес

Елена Огиенко

**Реформирование высшего образования Германии в 90-тых годах XX
- начала XXI столетия**

Аннотация. В статье автор исследует особенности реформирования высшего образования Германии в контексте создания единого европейского образовательного пространства.

Ключевые слова: высшее образование Германии, реформирование, интернационализация, единое европейское образовательное пространство, Болонский процесс.

Olena Ogienko

**Reform of higher education in Germany in the 90-ies of XX
– beginning of XXI century**

Abstract. The article explores the specific features of reforming higher education in Germany in the context of creating a single European educational space.

Key words: higher education in Germany, reform, internationalization, single European educational space, Bologna process.